

Тернопільський національний економічний університет

Юридичний факультет

Кафедра цивільного права і процесу

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Цивільний процес»

на тему: **Проблеми класифікації принципів цивільного
процесуального права**

Студента 3 курсу ПР-33 групи

галузі знань 0304 «право»

напряму підготовки 6.030401

Войтовича С.

КЕРІВНИК:

К.ю.н. Бутрин-Бока Н.С.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ESTS _____

Члени комісії: _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2016 рік

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та ознаки принципів цивільного процесуального права

1.2. Класифікація принципів цивільного процесуального права

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 3

ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ
ПРО СУДОЧИНСТВО

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	6
1.3. Поняття та ознаки принципів цивільного процесуального права.....	6
1.4. Класифікація принципів цивільного процесуального права.....	9
РОЗДІЛ 2	
ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ	12
РОЗДІЛ 3	
ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО СУДОЧИНСТВО.....	25
РОЗДІЛ 4	
ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	29
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процес вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в кінцевому результаті повинен сприяти більш повному та чіткому регулюванню суспільних відносин, посиленню захисту і охорони прав, свобод та інтересів суб'єктів цивільного права, зміцненню правової основи їх взаємовідносин [18; 3]. Особливу роль в цьому процесі покликані відіграти принципи цивільного процесуального права, які мають важливе значення як в плані розвитку цивільного процесуального права, так і підвищення його ефективності. Актуальність теми дослідження пояснюється багатьма факторами. Серед головних необхідно виділити: теоретичні, нормотворчі та правозастосовчі.

Цивільне процесуальне право України і врегульоване ним цивільне судочинство побудовані на принципах (від лат. *principium* – основа, начало, засади), у яких відображені основні засади функціонування права та здійснення судочинства [20, 46]. Велике значення принципів цивільного процесуального права полягає в тому, що в них відображені найбільш характерні демократичні риси, якісні особливості цивільного судочинства і загальна спрямованість права та його найважливіших інститутів. Принципи сприяють правильному пізнанню і застосуванню норм цивільного процесуального права, є основою для законодавчої практики, для підготовки, розроблення і прийняття відповідних їм за змістом правових норм та їх вдосконалення.

Розвиваючись разом із суспільством в умовах політичних та соціально-економічних перетворень, принципи вдосконалюються та створюють додаткові умови для забезпечення гарантії захисту прав і законних інтересів учасників процесу. А тому їх порушення, в основному, призводять до зміни або скасування судових рішень.

Для досягнення поставленої мети можна виділити наступні завдання:

- розкрити поняття принципів цивільного процесуального права;
- здійснити класифікацію принципів цивільного процесуального права;

- проаналізувати принципи цивільного процесуального права, закріплені в Конституції України;
- дослідити принципи, закріплені законодавством про судочинство;
- окреслити основні проблеми класифікації принципів цивільного процесуального права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які ґрунтуються на принципах, закріплених у вітчизняному законодавстві щодо охорони і захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів цивільного процесуального права.

Предметом дослідження є принципи цивільного процесуального права, проблеми їх класифікації.

Метою дослідження є аналіз проблем принципів процесуального права, закріплених в Конституції України, ЦПК України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та інших нормативно-правових актах, що регулюють цивільні процесуальні правовідносини та їх вплив на формування цивільного процесуального права.

Розділ 1

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та ознаки принципів цивільного процесуального права

Цивільне процесуальне право України і врегульоване ним цивільне судочинство побудовано на демократичних *принципах* (від лат. *principium* – основа, начало, засади). У принципах відображені політико-правові ідеї, погляди народу на право як соціальну цінність. У них в концентрованому вигляді виявлена заінтересована воля народу наділити право такими якостями, які найбільш повно задовольняли б його ідеї і погляди у визначенні основ організаційної побудови правосуддя у цивільних справах, процесуальної діяльності суду і правового становища учасників процесу. Зміст принципів має демократичний характер і полягає в тому, що, закріплені в нормах права, вони характеризують здійснення правосуддя тільки судом і на засадах рівності громадян перед законом і судом, одноособовість і колегіальність розгляду цивільних справ, незалежність суддів і підкорення їх тільки законові, гласність, здійснення судочинства державною мовою. Широкі і реальні процесуальні права учасників процесу і надійні гарантії їх реалізації, доступність і простота судочинства, які дають можливість кожній заінтересованій особі реалізувати право звернення до суду за захистом і на судовий захист, надані Конституцією України (ст. 55) [1].

З розвитком суспільства принципи цивільного процесуального права розвиваються і вдосконалюються з урахуванням потреб політичних і соціально-економічних перетворень, подальшого забезпечення гарантій захисту суб'єктивних прав громадян, їх об'єднань і державних інтересів, а також підвищення ефективності судової діяльності в забезпеченні законності і справедливості. На сучасному етапі розвитку України суворе додержання і законодавче вдосконалення повноти вираження і дії демократичних-принципів цивільного процесуального права є важливою гарантією зміцнення законності як

невід'ємної частини функціонування правової держави і демократичного правопорядку.

Отже, значення принципів цивільного процесуального права полягає в тому, що в них відображені найбільш характерні демократичні риси і загальна спрямованість права та його найважливіших інститутів, у зв'язку з чим вони дають змогу пізнати суть цієї галузі права, її суспільний характер у цілому, а також окремих інститутів.

Виконання завдань цивільного судочинства і його ефективність залежить від правильного застосування судами в справі норм матеріального і процесуального права, для чого необхідне пізнання їх змісту, регламентованих ними правил, їх спрямованості, місця в системі права, зв'язку з іншими нормами і юридичними принципами, які в них відтворюються. Принципи сприяють правильному пізнанню і застосуванню норм цивільного процесуального права, виступають основою для законодавчої практики, для підготовки, розроблення і прийняття за змістом правових норм та їх удосконалення.

Визначення в законодавстві принципів як загальних засад, начал права (ст. 8 ЦПК України 2004 р.) вплинуло на формування їх поняття в науці цивільного процесу. Вони розглядаються як основні (або правові) засади організації і діяльності суду [18; 45], основні положення даної галузі права, які відображають її специфіку і зміст, або засади побудови процесу в цілому і всієї системи цивільних процесуальних дій і відносин відповідно до завдань правосуддя; як основні ідеї, положення, керівні засади з питань здійснення правосуддя в цивільних справах, закріплені в нормах права; як правові погляди народу на завдання і засоби діяльності суду по розгляду і вирішенню цивільних справ; як обумовлені базисом суспільства і виражені в змісті цивільного процесуального права суспільно-політичні, нормативно-керівні основи (засади) даної галузі права, які становлять її якісні особливості і виявляють демократизм, специфічні властивості процесуального права і відображають перспективи його розвитку [18; 47].

У наведених та інших визначеннях принципів процесуального права

відображаються їх характерні риси, але вони повністю не розкривають їх суті й змісту, отже, потребують додаткових пояснень. Визначення принципів як основних засад, керівних положень, суспільно-політичних основ залишає поза увагою, що являють собою такі засади, положення, основи. Чиї вони і що відображають? Помилковим є визнання функціонування принципів цивільного процесуального права за межами законодавчого закріплення їх змісту, а тільки як теоретичних положень, які виражають необхідність певних способів і форм правового регулювання суспільних відносин. Принципи закріплюються в нормах права, їх положення, правила відображають суспільно-правові погляди народу як безпосередньо, так і через політичні партії, громадські і державні об'єднання, які беруть участь у соціально-політичному житті держави. Змістом таких суспільно-політичних поглядів є відносини, які належать до предмета регулювання даної галузі права. Отже, принципами цивільного процесуального права будуть закріплені в його нормах правові погляди, ідеї українського народу на завдання і мету правосуддя в цивільних справах (цивільного судочинства), організаційної його побудови і процесуальної діяльності, процесуально-правових повноважень суду та процесуально-правового становища учасників процесу – громадян, підприємств, установ, організацій.

Принципи характеризуються такими ознаками:

- 1) принцип включає (виражає) в собі певну ідею (погляд), яка складає його зміст;
- 2) така ідея має бути закріплена в нормі(ах) цивільного процесуального права;
- 3) принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначаючи його основні властивості;
- 4) принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу;
- 5) принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;
- 6) принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог;
- 7) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

1.2. Класифікація принципів цивільного процесуального права

Принципи цивільного процесуального права тісно взаємопов'язані і в сукупності становлять *систему* (від грец. *sys-tema* — ціле, складене з частин) [17, 33]. Кожний з принципів системи відіграє самостійну роль, характеризує галузь у цілому, окрему стадію чи окремий процесуальний інститут, але між ними існує зв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети і завдань цивільного судочинства, дія одного принципу зумовлює дію інших. Жоден з принципів не може існувати окремо від принципів системи, а тільки у взаємодії з ними, зміст окремих принципів розкривається з урахуванням змісту інших принципів галузі права.

Кількісний склад системи принципів цивільного процесуального права в нормативному порядку не передбачений і в науці цивільного процесу визначається по-різному. Це викликало зауваження, за яким кількісний склад системи постійний і не може бути довільно змінений за бажанням того чи іншого автора, і що не може бути окремо взятих принципів для стадії чи процесуального інституту. Але такі міркування не відповідають правовим реаліям і не узгоджуються з діалектикою, властивою для розвитку суспільно-правових категорій. Розвиток держави і права зумовив зміни у системі принципів у напрямі закріплення повноти їх змісту в нормативному регулюванні, встановлення нових принципів – публічності, охорони особистого і сімейного життя громадянина, неможливості процесуального сумісництва. Тому наука цивільного процесуального права покликана встановити всі принципи системи, розкрити їх зміст, роль і значення у функціонуванні цивільного судочинства, повноту їх законодавчого відтворення і шляхи розвитку. Цивільному процесуальному праву України притаманні й такі принципи як публічність, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва.

Зміст принципу публічності визначають правила, які надають право і зобов'язують органи прокуратури, державного управління, інші організації та окремих громадян захищати в цивільному судочинстві права інших осіб, державні і громадські інтереси (статті 3-5 ЦПК України). Цей принцип характеризує також

встановлене ЦПК України активне процесуальне правове становище суду (статті 11, 12, 35, 43, 130, 250 ЦПК України) [2].

Принцип раціональної процесуальної форми впроваджений у правове регулювання процесуальних дій суду і учасників процесу (їх змісту, умов і порядку виконання) та спрямований на забезпечення своєчасності, правильності й ефективності цивільного судочинства.

Неможливість процесуального сумісництва як принцип полягає в тому, що певний суб'єкт у одній справі може бути тільки в одному процесуальному становищі – позивача, свідка тощо.

Для виявлення специфічних властивостей принципів вони класифікуються на групи за різними ознаками:

а) за дією у системі права – на загальні, міжгалузеві і галузеві;

б) за формою нормативного закріплення – закріплені Конституцією України і в законодавстві про судочинство;

в) за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин – на принципи, які визначають процесуально-правову діяльність суду, та на принципи, що визначають процесуальну діяльність осіб, які беруть участь у справі, й інших учасників процесу;

г) за предметом регулювання – на принципи організації правосуддя (судоустрою і судочинства) і функціональні – принципи процесуальної діяльності (судочинства); на принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності (диспозитивність, об'єктивна істина та ін.), і принципи, що визначають процесуальну форму виконання процесуальних дій (усність, безпосередність, безперервність);

г) за їх значимістю – на фундаментальні (абсолютні – диспозитивність, змагальність, рівноправність сторін, суддівське керівництво і процесуальний формалізм) і конструктивні (відносні – всі інші принципи). Класифікацію принципів можна проводити за змішаною основою, наприклад, за дією у системі права і за формою нормативного закріплення або за предметом правового регулювання, але найбільш поширена класифікація принципів – за формою нормативного закріплення.

До принципів цивільного процесуального права, закріплених Конституцією

України, належать: здійснення правосуддя виключно судами (ст. 124); принцип територіальності і спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ст. 125); участь народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів (ст. 124); виборність і призначуваність суддів (ст. 128); здійснення правосуддя суддею одноособово і колегією суддів (ч. 2 ст. 129); незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки законів (ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129); здійснення правосуддя професійними суддями та, у визначених законом випадках, народними засідателями (ст. 127); законність (п. 1 ст. 129); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (п. 2 ст. 129); змагальність сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ст. 129); гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ст. 129); державна мова судочинства (ст. 10); забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (п. 8 ст. 129); ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України (ч. 5 ст. 124, п. 9 ст. 129); доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини та громадянина (ч. 3 ст. 8, ч. 4 ст. 32, частини 1, 2 ст. 55, ч. 1 ст. 59, п. 6 ст. 129); участь громадськості для захисту прав громадян (ст. 36); публічність (ст. 3, ч. 2 ст. 19, п. 2 ст. 121); недоторканність людини (статті 3, 29); недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); охорона особистого і сімейного життя громадянина (ст. 32).

До принципів цивільного процесуального права, закріплених законодавством про судочинство, належать: диспозитивність, об'єктивна істина, процесуальна рівноправність сторін, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва, усність, безпосередність, оперативність (відповідно статті 11, 27, 31, 60, 159, 160 ЦПК України) [2].

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Здійснення правосуддя виключно судами. Правосуддя у цивільних справах є однією з форм державної діяльності – судової влади, яка здійснюється судами шляхом розгляду і вирішення цивільних справ у встановленому законом порядку. Конституція України визначила, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ст. 124). Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Правосуддя здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції – територіальними і спеціалізованими. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається (ст. 125 Конституції України).

Здійснення правосуддя виключно судами впливає з діючих засад поділу державної влади України на три відокремлені державні влади – законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України), які урівноважують одна одну. Цей принцип означає недопущення втручання у здійснення правосуддя органів законодавчої і виконавчої влади. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється (ст. 126 Конституції України) [1].

Крім того, захист цивільних прав здійснюється також в адміністративному, третейському, нотаріальному порядку (статті 16, 17, 18 ЦК України) [2]. Вирішення цивільних справ органами державної влади, органами місцевого самоврядування, третейськими судами, іншими органами не є здійсненням правосуддя. Спільність мети щодо захисту прав і виконання аналогічних правосуддю завдань не може бути достатньо об'єднуючою ознакою для конструювання єдиного поняття правосуддя, оскільки форми і методи діяльності державного суду і квазісудових органів є різними. Суд загальної юрисдикції у системі органів, які здійснюють захист цивільних прав, посідає окреме місце і має пріоритет. Він проявляється у перевазі над іншими формами, зокрема: а) суд приймає завершальне рішення у спорі, якщо такий спір був розглянутий у

попередньому позасудовому порядку (трудові спори, спори з договору перевезення з транспортною організацією тощо); б) суд перевіряє законність рішень третейського суду при її оскарженні і розгляді питання про видачу виконавчого листа для їх примусового виконання; в) суд перевіряє законність і обґрунтованість рішень і постанов органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, які були прийняті з державних, адміністративних, податкових та інших правовідносин.

Юрисдикційні функції щодо розгляду цивільних справ, які здійснюється несудовими органами, становлять самостійну адміністративну, третейську, нотаріальну, процесуальну форми захисту суб'єктивних прав громадян. За існуючим положенням процесуальні норми, що врегульовують вирішення трудових, адміністративних спорів, включені до системи відповідного матеріального права, але виділення їх у самостійні галузі права є прогресивним і перспективним. Специфіка трудових, адміністративних та інших спорів у галузі управління, а також діяльності різних органів, наділених повноваженнями вирішувати такі спори, потребують відмінностей у правових нормах, які врегульовують процесуальний порядок їх розгляду.

Виділення процесуальних норм, якими врегульовані інші форми захисту прав, у самостійній галузі відповідає подальшому поліпшенню і удосконаленню діяльності державного апарату по управлінню суспільством, а всебічне нормативне її регулювання їх діяльності створює одну з важливих передумов функціонування демократичної правової держави.

Принцип територіальності і спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції проголошено ст. 125 Конституції України, відповідно до якої у найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Принцип виборності і призначуваності суддів визначений ст. 128 Конституції України, за якою перше призначення на посаду професійного судді

строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді судів загальної юрисдикції обираються Верховною Радою України безстрокове, у порядку, встановленому законом.

Принцип виборності і призначуваності суддів розширює існуючі правові системи заміщення суддів. Зарубіжним законодавством передбачено дві системи заміщення суддів – шляхом виборів і призначення. Вибори здійснюються: всім населенням, загальнополітичними виборними зборами, судовими колегіями верховних судів, спеціальними виборними органами. Призначення реалізується: центральним урядом і низовими органами влади з попереднім обранням кандидатів населенням або судовими колегіями Верховного Суду за результатами конкурсної оцінки. В юридичній літературі підкреслюється, що з усіх способів заміщення суддів найбільш демократичною є виборна система.

Принцип колегіальності і одноособовості розгляду цивільних справ закріплений у ч. 2 ст. 129 Конституції України, за якою судочинство провадиться суддею одноособово чи колегією суддів. Відповідно до ст. 18 ЦПК України суддя одноособово розглядає всі цивільні справи, підвідомчі суду у першій інстанції, а у випадках, передбачених ЦПК України – колегіально, з участю двох народних засідателів. У колегіальному складі суду розглядаються справи про обмеження цивільної дієздатності, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення померлою; усиновлення та інші, передбачені пунктами 9, 10 ч. 2 ст. 234 ЦПК України [2].

Колегіальний розгляд цивільних справ провадиться також у складі трьох суддів. У такому ж порядку здійснюється розгляд справ у апеляційному порядку. Розгляд справ у касаційній інстанції здійснюється колегією у складі п'яти суддів Судової палати Верховного Суду України. Цивільні справи у зв'язку з винятковими обставинами переглядаються колегією суддів Судової палати Верховного Суду України не менше як двома третинами суддів палати. При перегляді рішень або ухвал за нововиявленими обставинами судді діють у тому самому кількісному складі, у якому їх було постановлено, якщо інше не

передбачено ЦПК України (статті 18, 363) [2]. При колегіальному розгляді справ судді мають рівні права з головуючим у судовому засіданні щодо вирішення всіх питань, які виникають при розгляді справи і ухваленні рішення.

Аналіз функціонування цього принципу на практиці свідчить, що колегіальний розгляд справ створює кращі умови для повного, всебічного і об'єктивного з'ясування всіх матеріалів справи і постановлення законного рішення. Одноособовий розгляд судом цивільних справ має бути винятком і застосовуватися для незначних і нескладних справ. Чи не цим пояснюється наявність правила, визначеного ч. 4 ст. 127 Конституції України про те, що у спеціалізованих судах судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів.

Незалежність суддів і підкорення їх тільки законові. Суди здійснюють правосуддя самостійно. При здійсненні правосуддя судді незалежні, підкоряються тільки закону і нікому не підзвітні (ст. 129 Конституції України) [1]. Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом (ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6].

Вони вирішують цивільні справи на основі закону, в умовах, що виключають сторонній вплив на них. Отже, зміст цього принципу розкривається в поєднанні двох правил – незалежності суддів, підкоренні їх тільки законові. Незалежність суддів полягає в тому, що ніякі державні органи, політичні партії, громадські організації і посадові особи не мають права впливати на них, вказувати суддям, як необхідно вирішити конкретну справу, розв'язати апеляційну, касаційну скаргу або заяву про перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Вони незалежні від осіб, які беруть участь у справі. При дослідженні і оцінці доказів, постановленні обставин справи і прийнятті рішення суд є незалежним від висновків органів влади, експертів або окремих осіб. Судді, які розглядали справу у першій інстанції, скаргу и апеляційному порядку, також незалежні від вищестоящего пуду, який не вправі вказати їм, як треба вирішити справу, скаргу,

яка має бути застосована норма матеріального права і яке рішення має бути постановлене при новому розгляді справи.

Підкорення суддів закону означає, що вони повинні вирішувати справи відповідно до Конституції України на підставі законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, відповідно до закону застосовувати норми іноземного права, а за відсутності закону, який врегульовує спірні відносини, застосовувати закон, який регулює подібні відносини. Коли немає такого закону, суд виходить із загальних засад і змісту законодавства України (ст. 8 ЦПК України). Рішення суду має бути законним і обґрунтованим. Суд обґрунтовує рішення лише на тих доказах, які були досліджені в судовому засіданні (ст. 213 ЦПК України) [2].

Здійснення судочинства державною мовою. Згідно зі ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова, всебічний розвиток і функціонування якої в усіх сферах суспільного життя на всій території України забезпечується державою. Виходячи з даного конституційного положення, судочинство в Україні має провадитися українською мовою. На виконання ч. 4 ст. 10 Конституції України суд за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, зобов'язаний застосувати при провадженні судочинства й іншу мову в порядку, визначеному законом. Ст. 7 ЦПК України передбачено, що судочинство провадиться українською мовою. Особам, які беруть участь у справі і не володіють державною мовою, забезпечено право повного ознайомлення з матеріалами справи, участь у судових засіданнях через перекладача і право виступати в суді рідною мовою. Особам, які беруть участь у справі і не володіють державною мовою, забезпечується право робити заяви, давати клопотання, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача в порядку, визначеному ст. 55 ЦПК України. Судові документи, відповідно до встановленого порядку, складаються державною мовою. Якщо при розгляді справи були порушені правила про державну мову, якою ведеться судочинство, то рішення у всякому разі підлягає скасуванню (ч. 3 ст. 309 ЦПК України), якщо це порушення призвело або могло призвести до

неправильного вирішення справи (ч. 2 ст. 338 ЦПК України). Це правило є важливою цивільною процесуальною гарантією додержання принципу державної мови судочинства.

Судді загальних судів загальної юрисдикції наділені для здійснення правосуддя необхідними повноваженнями, передбаченими ЦПК України.

Рівність усіх учасників процесу перед законом і судом. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24 Конституції України).

Суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом (ст. 5 ЦПК України). Цей принцип передбачає рівну можливість усіх громадян брати участь у цивільному судочинстві, перебувати в правовому становищі визначеної законом процесуальної фігури – позивача, відповідача, третьої особи тощо і водночас здійснювати закріплені процесуальним законом за такими суб'єктами процесуальні права і обов'язки. Для забезпечення їх реалізації суд повинен охороняти права учасників цивільного процесу від порушень, попереджати про наслідки, які можуть наставати внаслідок реалізації цих прав, сприяти їх здійсненню. Гарантіями принципу рівності громадян перед законом і судом є встановлення кримінальної відповідальності за обмеження їх у правах залежно від расової і національної належності (ст. 161 КК України), право на апеляційне і касаційне оскарження і скасування судового рішення (статті 292, 324 ЦПК України) [2].

Законність. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Судді при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону (ст. 129 Конституції України). Основними засадами судочинства є законність (п. 1

ст. 129 Конституції України). Громадяни зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68 Конституції України) [1].

Отже, Конституція України послідовно забезпечує принцип законності, який є невід'ємним елементом демократичної правової держави. Здійснення правосуддя у цивільних справах відповідно до чинного законодавства є однією з вимог цивільного судочинства (ст. 8 ЦПК України) [2].

Законність правосуддя вимагає, щоб вся діяльність суду і усіх суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин була підпорядкована законові, щоб вони суворо дотримувалися і виконували вимоги всіх інших принципів процесу, які характеризують цивільне судочинство. Порушення і недодержання навіть одного з них тягне за собою порушення законності.

Принцип законності визначається, по-перше, тим, що суд у своїй діяльності при вирішенні справ повинен правильно застосовувати норми матеріального права до конкретних правовідносин. По-друге, здійснення правосуддя неможливе без додержання норм процесуального права. Вся діяльність суду підпорядкована чинному цивільному процесуальному законодавству і здійснюється у визначеному ним цивільному процесуальному порядку. Ухвалене судом рішення у справі має бути законним і обґрунтованим (ст. 213 ЦПК України). Гарантіями принципу законності є право осіб, які беруть участь у справі, на оскарження судових рішень і ухвал, дія санкцій захисту і відповідальності (ст. ст. 90-94, 292, 294 ЦПК України) [2].

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Закріплений п. 7 ст. 129 Конституції України принцип гласності характеризує демократизм цивільного судочинства і сприяє здійсненню ним запобіжної функції. Відкритий розгляд справ дає змогу громадянам безпосередньо стежити за роботою суду, а це підвищує відповідальність за законне і правильне вирішення цивільних справ. Гласність цивільного процесу забезпечує пропаганду чинних законів, обізнаність населення з діяльністю суду, отже, сприяє зміцненню його авторитету. Присутні у залі переконуються в гуманності і

справедливості ви конів. Гласність цивільного процесу позитивно впливає на осіб, які беруть участь у справі, процесуальні дії яких перебувають під контролем громадян, що перебувають у залі судового засідання.

Зміст принципу гласності цивільного судочинства полягає в тому, що розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці. Закритий судовий розгляд також допускається за мотивованою ухвалою суду з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, а також забезпечення таємниці усиновлення. У закритому судовому засіданні присутні особи, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках також свідки, експерти, перекладачі (ст. 6 ЦПК України). Рішення суддів проголошуються прилюдно, крім випадків, коли розгляд справи проводився у закритому судовому засіданні. До залу судового засідання не допускаються громадяни, молодші 16-ти років, якщо вони не є особами, які беруть участь у справі, або свідками. Встановлене ст. 6 ЦПК України визначення змісту принципу гласності як відкритого розгляду справ у суді не є повним. Гласність означає також відкритість усіх матеріалів справи для осіб, які беруть участь у справі, їх право знайомитися з матеріалами, обов'язкове інформування учасників справи про час і місце судового засідання, про результати розгляду відповідної справи і про виконання окремих процесуальних дій (статті 27, 140 ЦПК України). Гласність судового розгляду полягає також у праві публікувати звіти і повідомлення про судові процеси у пресі, інформувати по радіо, телебаченню, в кіно та з використанням інших засобів масової інформації, обговорювати матеріали справи у трудовому колективі тощо. Проведення у залі судового засідання фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання, допускається з дозволу суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі. Ніхто не може бути обмеженим у праві на отримання в суді усної чи письмової інформації щодо результатів розгляду його судової справи. При розгляді справ перебіг процесу фіксується технічними засобами у порядку, визначеному процесуальним законом.

Змагальність (ч. 4 ст. 129 Конституції України) полягає у забезпеченні можливості сторонам, іншим особам, які беруть участь у справі, відстоювати свої права й інтереси, свого позицію у справі, свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Змагальністю визначається весь процес відбору (подання, витребування, залучення) фактичного матеріалу, необхідного для розв'язання пудом справи, встановлюються форми, методи і способи дослідження цього матеріалу, процесуальна діяльність суб'єктів доказування, її послідовність і правові наслідки. Утвердження своїх міркувань і оспорювань та заперечень доводів Іншої сторони визначають зовнішню форму цивільного процесу, надаючи йому змагального вигляду – спору сторін перед судом.

Доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати видалення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ч. 4 ст. 32 Конституції України).

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується ч. 3 ст. 8. Це право забезпечується реальною можливістю усякій заінтересованій особі звернутися в установленому порядку за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу (статті 3, 118 ЦПК України) та змогою використати численні процесуальні засоби для активної процесуальної діяльності. Беручи участь у справі, особи мають право знайомитися з її матеріалами, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал, постанов та інших документів, що є в справі,

брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь в їх дослідженні, заявляти клопотання та відводи, давати усні і письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування та заперечення, оскаржувати рішення і ухвали суду тощо (ст. 27 ЦПК України).

Громадяни можуть вести свої справи у суді особисто або через своїх представників (ст. 38 ЦПК України). Судовий захист характеризується доступністю процесу: суд територіальне наближений до населення, громадяни звільнені від сплати державного мита у трудових справах, про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'ю. Процесуальний порядок судочинства і процесуальні форми виконання процесуальних дій є простими, зрозумілими, дійсно демократичними, передбаченими ЦПК України.

Участь громадськості у цивільному судочинстві для захисту прав і свобод громадян. Громадяни України мають право: брати участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України); на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ст. 36 Конституції України). Держава визнає професійні спілки повноважними представниками працівників і захисниками їх трудових та соціально-економічних прав та інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, у відносинах з власником або уповноваженим ним органом, а також з іншими об'єднаннями громадян. З цією метою у судочинстві в цивільних справах допускається участь представників громадських організацій і трудових колективів, інших об'єднань громадян. Принцип участі у цивільному судочинстві реалізується в участі профспілок та інших громадських організацій та трудових колективів з метою захисту прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб (ч. 1 ст. 45 ЦПК України); в участі громадських організацій і трудових колективів у виконанні окремих ухвал (ст. 211 ЦПК України). Участь громадськості у цивільному судочинстві в зазначених процесуальних формах сприяє захисту прав громадян, значно посилює виховну роль суду, запобігає правопорушенням. Принцип недоторканності людини. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність,

недоторканність і безпека визнаються в країні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції країни). Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за мотивованим рішенням суду і Тільки на підставах та в порядку, встановленому законом т. 29 Конституції України).

Публічність. Як державно-правовий принцип, публічність закріплена у ч. 2 ст. 3, ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19, п. 2 ч. 1 ст. 121, ст. ст. 124,129 Конституції України. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Органи держави здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (ч. 2 ст. 6 Конституції України). Це означає, що суд, органи прокуратури, органи державного управління як органи держави здійснюють процесуальну діяльність у цивільному судочинстві у публічних, державних інтересах, на захист прав, свобод і охоронюваних інтересів громадян. Публічністю характеризується процесуальне становище прокурора, який здійснює в суді на будь-якій стадії цивільного процесу представництво громадянина або держави (ч. 2 ст. 45 ЦПК України). Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та особи (юридичні і фізичні) мають право у випадках, передбачених законом, звернутися до суду із заявою на захист прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб.

Публічний характер мають численні повноваження суду. Він зобов'язується зберігати об'єктивність і неупередженість, створити необхідні умови для всебічного і повного дослідження обставин справи. Суд має роз'яснити особам, які беруть петь у справі, їх права і обов'язки та сприяти у здійсненні їх прав (ст. 10 ЦПК України). У випадках, коли щодо витребування доказів для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є труднощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний вибувати такі докази (статті 130, 137 ЦПК України), зокрема,

вимагає від громадян і юридичних осіб письмові і речові докази або надає повноваження на їх одержання. Суд контролює розпорядчі дії сторін і не приймає відмови від позову, визнання позову відповідачем і не затверджує мирової угоди сторін, якщо ці дії суперечать законам або порушують права охоронювані законом інтереси (статті 174, 175 ЦПК України). Залежно від з'ясованих обставин в окремих випадках суд може відступити від рівності часток кожного з подружжя при поділі майна, яке є спільною сумісною власністю, враховуючи обставини, що мають істотне значення, визначені частини 2, 3 ст. 70 СК України [5].

Публічний характер мають повноваження суду порушити за своєю ініціативою розгляд питання про виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні; про ухвалення додаткового рішення (статті 219, 220 ЦПК України). Якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ч. 3 ст. 11 ЦПК України). Принцип публічності реалізований також у правах лікаря-психіатра, який може подати до суду заяву про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку (ст. 279 ЦПК України) [2]. Отже, не тільки для кримінального, а й для цивільного процесу і властивий принцип публічності, який визначає процесуальне становище суду, органів прокуратури, органів державної влади, підприємств, організацій і громадян, що характеризує їх процесуальну діяльність в інтересах держави та суспільства і охоронюваних законом прав громадян, незалежно від волевиявлення заінтересованих осіб.

У теорії цивільного процесу зазначені положення принципу публічності самостійно не виділяються, а включаються де змісту принципу диспозитивності, внаслідок чого штучне поєднуються різнопланові за суттю можливості, що визначають процесуально-правове становище органів держави. У літературі визнано, що реально забезпечені правові можливості кожної зі сторін доводити перед судом свої вимоги і заперечення і добиватися справедливого рішення становлять суть змагальності, хоч вони і характеризують реалізацію процесуальних прав сторін, можливість розпорядження ними, що притаманне

принципу диспозитивності. А тому втручання держави в особисті, індивідуальні, приватноправові відносини, у цивільні справи, наділення суду, органів прокуратури, державної влади, підприємств, установ, організацій і окремих громадян цивільними процесуальними повноваженнями спрямованими на захист прав інших осіб, державних і громадських інтересів, становить зміст самостійного принципу публічності. Він тісно взаємодіє з принципом диспозитивності, змагальності і створює належну гарантію для їх реалізації, як і останні забезпечують його функціонування.

РОЗДІЛ 3

ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО СУДОЧИНСТВО

Суд при ухваленні рішення має встановити об'єктивну істину, на думку окремих авторів, тільки у тих межах, яких це необхідно для виконання покладених на суд завдань. Але якщо суд пізнає явища об'єктивного світу, що є обставинами у справі і потребують встановлення для її вирішення, лише в певних межах, то висновки його ніяк не відповідатимуть об'єктивній істині, яка має бути встановлена у кожній справі. Правосуддя виконає покладені на нього завдання тоді, коли воно здійснюватиметься відповідно до закону, на основі встановлення об'єктивної істини за фактичними обставинами справи, а не тільки в певних межах і на основі припущення про їх наявність [9, 67]. У рішенні мають бути наведені обставини справи, встановлені судом, доводи, за якими суд відхиляє ті чи інші докази (ст. 215 ЦПК України). Але встановлення істини у справі в цивільному процесі має особливості: вони визначаються предметом доказування, тобто тільки обставинами, викладеними сторонами на обґрунтування своїх вимог і заперечень, та іншими, що мають значення для правильного вирішення справи (ст. 60 ЦПК України); суд приймає за істину без доказування загальновідомі факти, преюдиціальні факти (ст. 61 ЦПК України). Порушення принципу об'єктивної істини є безумовною підставою для скасування рішення в апеляційному порядку (ч. 3 ст. 309 ЦПК України) [2].

Аналіз ч. 4 ст. 10, ч. 2 ст. 160, ст. 212, п. 3 ч. 1 ст. 309 ЦПК України підтверджує правильність положення про функціонування у системі принципів цивільного процесуального права України принципу об'єктивної істини. Його порушення (Невідповідність висновків суду обставинам справи – п. 3 ч. 1 ст. 309 ЦПК України) є підставою для скасування рішення в апеляційному порядку і ухвалення нового рішення.

Справедливість судового розгляду. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України (ст. Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6].

Процесуальна рівноправність сторін. Відтворений у ЦПК України, цей принцип встановлює для сторін рівні можливості (щодо здійснення ними своїх процесуальних прав і виконання обов'язків (ст. 31 ЦПК України), а не в тотожності прав позивача і відповідача. Зміст даного принципу зумовлюється характером спірних матеріальних правовідносин, підвідомчих і є відображенням загальноправового, закріпленого Конституцією України, принципу рівності усіх громадян перед законом і судом (ст. 24) [21, 26]. Визначивши процесуальну рівноправність сторін, цивільне процесуальне законодавство надає однакові процесуальні засоби для захисту і рівну можливість їх застосування (ст. 27 ЦПК України) та сприяння суду - суд однаково повинен допомогти сторонам у збиранні і долученні до справи доказів (п. 5 ч. 6 ст. 130, ч. 4 ст. 137 ЦПК України). Він зобов'язаний роз'яснити їх права і обов'язки, попередити про наслідки здійснення або невчинення процесуальних дій і надавати інше сприяння, яке забезпечувало б реалізацію даного принципу (ч. 4 ст. 10, частини 4, 5 ст. 174, ч. 5 ст. 175 ЦПК України). Сторонам надсилаються повістки і повідомлення про час і місце судового засідання та проведення окремих процесуальних дій (ст. 74, ч. 2 ст. 140 ЦПК України) [2]. При розгляді клопотань осіб, які беруть участь у справі, суд заслуховує думку сторін (ст. 168 ЦПК України). Цей принцип закріплений також Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [6], де зокрема вказується, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону.

Раціональна процесуальна форма. Вона полягає у створенні найбільш сприятливого порядку (раціонального цивільного судочинства) для процесуальної діяльності суду, доступу до цивільного процесу у справі заінтересованих осіб і їх процесуальної діяльності. Встановлений порядок (формальності) забезпечує нормальний розвиток процесу і надає суб'єктам процесуальної діяльності можливість виправити допущене порушення встановленого порядку. Він характеризується змагальністю і диспозитивністю, рівноправністю сторін і публічністю, гласністю і закритістю, усністю і письмовістю, безпосередністю і

опосередкованістю. Раціональна процесуальна форма визначається також встановленими у ЦПК України: стадійністю процесу, строками на виконання процесуальних дій: підготовки до розгляду справи (ст. 129), набрання рішенням законної сили і допущення негайного виконання (ст. ст. 323, 367); оскарження судових рішень і розгляду справ у апеляційній і касаційній інстанції (ст. ст. 294, 325); наданими судові можливостями встановлювати певні строки для виконання окремих процесуальних дій (ст. 67) і покладанням на нього обов'язку протистояти намаганням осіб, які беруть участь у справі, в затягуванні процесу у справі і виконанні окремих процесуальних дій (ст. ст. 90, 160) [2].

Неможливість процесуального сумісництва. Відповідно до даного принципу суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин не може в одній і тій самій справі перебувати більше як в одному процесуальному становищі (позивач не може у цій же справі бути третьою особою, відповідач – свідком тощо). При дорученні співучасником ведення справи одному зі співучасників (ч. 3 ст. 32 ЦПК України) останній не змінює своєї процесуальної правосуб'єктності, а залишається стороною і діє в процесі на захист своїх прав і прав співучасника.

При пред'явленні зустрічного позову відповідач не є одночасно і позивачем (ст. 123 ЦПК України).

Про неможливість процесуального сумісництва не існує окремої норми права, але це положення випливає з норм ЦПК України, які регулюють процесуально-правове становище учасників процесу. Порушення принципу неможливості процесуального сумісництва є підставою для визнання рішення і його скасування.

Безпосередність судового розгляду. Нормативне вираження цього принципу полягає в тому, що суд при розгляді справи повинен, як правило, сприймати докази у справі з першоджерел і досліджувати їх безпосередньо. На нього покладено обов'язок заслухати пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, висновки експертів, ознайомитися з письмовими доказами і оглянути речові докази (ст. 159 ЦПК України) [2]. Тому судове засідання по розгляду справи має починатися і закінчуватися при незмінному складі суддів. Якщо \ процесі розгляду справи відбувається заміна одного із суддів, то судовий розгляд починається спочатку. Цим забезпечується встановлення об'єктивної

істини у справі, правильне судження про права і обов'язки сторін спірних правовідносин. Безпосередній зв'язок суддів, які розглядають справу, з учасниками процесу і матеріалами справи забезпечує можливість досліджувати і сприймати фактичні матеріали справи, дає змогу повно і всебічно заглибитися у всі її деталі, усунути сумніви щодо юридичних фактів, що обґрунтовують позов і заперечують проти нього. Сторонам процесу й іншим особам, які беруть участь у справі, принцип безпосередності забезпечує можливість налагодити відносини зі складом суду, давати йому пояснення по суті справи і з окремих питань, подавати свої доводи, міркування та заперечення, здійснювати інші процесуальні дії, спрямовані на з'ясування всіх матеріалів, справи і правильне її розв'язання.

Усність судового розгляду полягає в тому, що розгляд справи провадиться усно (ст. 6 ЦПК України), процесуальна діяльність суддів і учасників процесу відбувається у словесній формі. Усна форма судового розгляду сприяє реалізації вимог принципу гласності і безпосередності. Завдяки словесній формі судді можуть краще і повніше сприймати факти справи, а особи, які беруть у ній участь, – реально і точно довести їх до відома суду, сприймати зміст дій всіх учасників процесу, висловлювати свої міркування, заперечення, спростування з метою встановлення дійсних обставин справи. Розгляд справи в усній формі дає змогу судові особисто і безпосередньо контактувати з учасниками процесу у цивільній справі і сприймати фактичний матеріал у повному обсязі, який відтворюється /т же в судовому засіданні на очах суддів і всіх присутніх, у процесі його розвитку.

Усна форма розгляду справи зручніша для учасників процесу, завдяки їй легше висловити сприйняті обставини у справі і свої міркування щодо них. Вона спрощує процес, робить його доступним для заінтересованих осіб. Така форма дає більші можливості судові керувати розвитком процесу і прискорювати розгляд справи. Процес стає динамічним, строк розгляду справи скорочується. Водночас усна форма процесуальних дій, які виконуються при розгляді справи у судово-засіданні, оптимально поєднується з письмовою формою відображення і оформлення деяких з них – викладення вимог до суду у формі письмових заяв, скарг, подання, а власних суджень суду – в рішеннях, ухвалах, постановках.

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Проблема класифікації принципів права має велике теоретичне і практичне значення. Це обумовлено тим, що в процесі класифікації принципів права встановлюються і фіксуються закономірні зв'язки, вертикальні і горизонтальні взаємозв'язки між різними групами (видами) принципів права в рамках одного і того ж їх роду, що дуже важливо для їх ефективного використання, створюються сприятливіші умови для їх подальшого пізнання і вдосконалення, формуються всі необхідні передумови для чіткішого визначення місця і ролі кожного виду в системно-ієрархічній структурі принципів права [15].

В науці цивільного процесуального права проблемам класифікації принципів цивільного процесу приділяється значна увага. Такий інтерес пов'язаний із впливом принципів на зміст законодавчих норм, що регулюють цивільні процесуальні правовідносини, зокрема вони сприяють виявленню та виключенню із закону норм, які не відповідають принципам, систематизації процесуального законодавства.

На теоретичному рівні немає єдності думок щодо поняття класифікації принципів, мало досліджені процеси, які відбуваються всередині системи принципів цивільного процесуального права при взаємодії принципів, не вирішене питання про місце і роль кожного з принципів у рамках їх загальної системи, не вирішено багато проблемних питань, які пов'язані з недоліками реалізації вимог системи принципів на різних стадіях цивільного процесу [12, 312]. Виключення з системи певного принципу безпосередньо впливає на зміст кожного з інших принципів, на їх взаємодію і, відповідно, на їх класифікацію. Сам по собі окремо взятий принцип цивільного процесуального права не відіграє особливої ролі, тому як сам по собі він не визначатиме характер процесуального права. Навпаки, сукупність взаємопов'язаних, взаємовизначених принципів стає єдиною структурою, в якій існують самостійні, але, разом з тим, взаємопов'язані принципи. Деякі науковці класифікацію принципів ототожнюють із системою (Лаврів О.Я.), що, певною мірою є доцільним, оскільки система як сукупність

взаємопов'язаних елементів (принципів) розкривається через класифікацію, тобто зведення принципів в окремі групи за певною ознакою. Науковцями запропоновані різноманітні критерії класифікації принципів цивільного процесуального права. Ряд учених класифікує принципи за джерелами закріплення, відповідно виділяють конституційні принципи цивільного процесуального права і принципи, закріплені галузевим законодавством. У дещо іншому варіанті за даним критерієм принципи класифікують на принципи, закріплені Конституцією, законодавством про судоустрій та цивільним процесуальним законодавством [11, 45].

Проблемною зазначеної класифікації є те, що вона втрачає чітку визначеність, оскільки мають місце принципи, закріплені, наприклад, і в Конституції України, і в ЦПК України (принцип гласності, змагальності тощо).

На думку В.А. Кройтора, для більшої точності необхідно поділяти принципи за даною ознакою на наступні три групи:

- закріплені Конституцією;
- закріплені галузевим законодавством;
- закріплені одночасно Конституцією і галузевим законодавством.

Однак, зазначає він, практичне значення такої класифікації видається досить сумнівним, оскільки роль принципів не залежить від джерела їх закріплення: як закріплені Конституцією, так і галузевим законодавством принципи мають однаково важливе значення в нормотворчій діяльності, правозастосуванні і формуванні уявлення про галузь права в цілому [10]

На нашу думку, з позиції практичного застосування принципів цивільного процесуального права оптимальним є їх поділ за сферою поширення. Разом з тим, такий підхід до класифікації викликає чималі суперечки серед теоретиків. Так, поділ принципів залежно від сфери суспільних відносин відбувається на:

- загально - правові принципи (поширюють свою дію на право в цілому та характеризують особливості змісту права;

- міжгалузеві (виражають зміст окремих груп галузей);

- галузеві (характеризують зміст певних галузей; принципи правових інститутів [16, 302; 13, 119]. На противагу даній класифікації іншою групою науковців підтримується думка, що групи принципів окремих правових інститутів

або стадій цивільного процесу існувати не може, оскільки нівелюється єдність системи принципів цивільного процесуального права. Цю систему принципів, на думку прихильників даної точки зору, складають основоположні керівні засади, що характеризуються однаковим ступенем загальності та взаємозв'язку. Принципи цивільного процесуального права поширюють свою дію на всю галузь права, складовою якої саме і є процесуальні інститути та норми [14, 25].

Ми підтримуємо дану позицію, тому як окремо взяті інститути цивільного процесуального права є складовою галузі цивільного процесуального права, виділення для кожного інституту принципи вважаємо безпідставним, оскільки не можуть мати окремо взяті інститути цивільного процесуального принципи, які не є характерними для зазначеної галузі в цілому. Н. О. Чечиної зазначала, що єдина система принципів процесуального права в цілому виключає можливість існування відокремлених принципів для окремих стадій процесуальної діяльності або окремо взятого процесуального інституту. Той чи інший принцип повинен мати визначальне значення і знаходити найбільший прояв в одній із стадій діяльності або в окремих інститутах, але загальне його значення визначається взаємодією з іншими принципами, впливом їх на діяльність суду в цілому [7, 80].

Існує можливість поділу принципів цивільного процесуального права за об'єктом регулювання. Згідно цього критерію відбувається поділ принципів на дві групи:

- організаційно-функціональні принципи (принципи, відповідно до яких відбувається організація правосуддя (гласність судового розгляду, незалежність суддів і підкорення їх тільки законові), та визначається процесуальна діяльність суду та учасників цивільного процесу (змагальність, диспозитивність, безпосередність)).

Попри те, що на даний час відсутній єдиний підхід до класифікації принципів цивільного процесуального права, вищеокреслена класифікація принципів мають на меті засвідчити зв'язок окремо взятого принципу цивільного процесуального права з іншими принципами галузі як єдиного цілого. Система принципів цивільного процесуального права є єдиною, нерозривною, впорядкованою за певними критеріями сукупність взаємопов'язаних принципів, закріплену нормами діючого законодавства.

ВИСНОВКИ

Отже, як бачимо, цивільне процесуальне право України і врегульоване ним цивільне судочинство побудовано на демократичних принципах. В них відображено правові ідеї, погляди народу на право як соціальну цінність. Зміст принципів має демократичний характер і полягає в тому, що закріплені в нормах права, вони характеризують здійснення правосуддя тільки на засадах рівності громадян як перед законом так і перед судом, одноособовість і колегіальність розгляду цивільних справ, незалежність судів і підкорення їх тільки законові, гласність та здійснення судочинства державною мовою.

Звичайно потрібно підкреслити широкі та реальні процесуальні права учасників процесу і надійні гарантії їх реалізації, доступність та простота судочинства, які дають можливість кожній заінтересованій особі реалізувати право на звернення до суду за захистом, а також на судовий захист які надані Конституцією України.

Велике значення принципів цивільного процесуального права полягає в тому, що в них відображені найбільш характерні демократичні риси, якісні особливості цивільного судочинства і загальна спрямованість права та його найважливіших інститутів. Принципи сприяють правильному пізнанню і застосуванню норм цивільного процесуального права, є основою для законодавчої практики, для підготовки, розроблення і прийняття відповідних їм за змістом правових норм та їх вдосконалення.

В курсовій роботі розкрито поняття принципів, їх суть та значення, систему принципів, включаючи їх класифікацію, а також принципи які закріплені в Конституції України і чинним законодавством про судочинство.

Встановлення на законодавчому рівні принципів цивільного процесуального права впливає на зміст норм, які регулюють цивільні процесуальні правовідносини. Відповідно змінюються теоретичні підходи до класифікації принципів цивільного процесу.

В теорії цивільного процесуального права відсутня єдність підходів до

класифікації принципів цивільного процесуального права, зокрема потребують детальної уваги процеси в середині системи принципів цивільного процесу, особливо щодо їх взаємозв'язку, взаємодії, можливістю впливу класифікації на практичне застосування принципів.

Не зважаючи на окреслені нами проблеми класифікації принципів цивільного процесуального права, які ускладнюють цілісне розуміння системи зазначених принципів, важливим є висновок про існування взаємозв'язку кожного окремо взятого принципу з сукупністю принципів, закріплених Конституцією України, ЦПК України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996р. // ВВР України. – 1996. - № 30. – Ст. 41.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004р. № 1618 – IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 130.
3. Цивільний кодекс України: Офіц. Видання. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – 664с.
4. Кримінальний кодекс України // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Сімейний кодекс України // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності в цивільному судочинстві України. – К., 2005.
8. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: Моногр. – Х., 2006.
9. Колесніченко В. В. Сучасна юридична наука про класифікацію принципів права Європейського Союзу: критичний аналіз. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua>.
10. Кройтор В. А. Система принципів цивільного процесуального права. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Desktop/29415%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/29415%20(3).pdf).
11. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2007.
12. Мамницький В. Ю. Принцип змагальності в цивільному судочинстві. – Х., 2005.
13. Омельченко М. П. Принцип об'єктивної істини в системі принципів цивільного процесуального права України. – К., 1996.
14. Тertiшніков В. І. Принципи цивільного процесуального права. – Х., 1991.
15. Тимченко Г. П. Принципи цивільної юрисдикції: Теорія, історія, перспективи розвитку: Монографія – К., 2006.
16. Тимченко Г. П. Структура і функції вчення про систему принципів

- цивільного процесу // Держава і право. – 2007. – Вип. 36. – С. 306–312.
17. Цивільне процесуальне право України: Підручник. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
18. Цивільний процес. Навчальний посібник. Андрушко А.В., Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук та інші К., Прецедент, 2005. – 293 с.
19. Шатенко О. В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Х., 2003.
20. Шишкін В. Диспозитивність – принцип судочинства // Право України. – 2005. – № 9. – С. 43-49.
21. Шишкін В. Змагальність – принцип судочинства в демократичному суспільстві // Право України. – 2009. – № 12. – С. 23-30.